

kiereszszte, a lépcsőn szaladt utána s kinyitotta neki a kaput. Az ellenség már ekkor odaért a másik oldalról és a kaput lerontva épen be akart törni. A fegyveresek tehát karddal és sebekkel fogadják a kilépőt, s pedig annál hevesebben, mert az ifjú kardját már előbb csupa félelemből kirántva tört elő; nem esett el egyszerre, ámbar sok nehéz sebet kapott, hanem bátran védekezve, előbb két rablót elejtett. A leány ekkor inkább a fájdalomtól és kétségbeeséstől, semmint férfiass bátorságtól tüzelve, minthogy kedvesét nem akarta tulélni, a holttestet körülálló katonák egyikének kardját a szerelem, harag és kétségbeesés összes erejével kirántotta, s bősziülten rájuk ugorva, mielőtt megakadályozhatták volna, majdnem valamennyiüket megsebezte, mert a férfiak rút dolognak tartották, hogy karddal küzdjenek asszony ellen. Végre elfogták s miután dühöngésének okát adta, felragadta kedvese oldala mellől a kardot, átdöfte keblét és, hogy az életénél is kedvesebb holttest fölé lehelje ki lelkét, úgy rogyott össze, hogy arra az oldalra essék, a melyen ő feküdt. A katonák annyira elálmélkodtak e jeleneten, hogy míg bajtársaik a zsákmánnyal már el is távoztak ők, a kiket a véletlen ama ház előtt csoportosított össze, üres kézzel álmélkodva, majdnem az ellen kezébe kerültek.”⁴²

Ez a történet, amely egyébként Arany János *Az egri leány* című balladájának forrásául is szolgált,⁴³ I. Ulászló király (1440–1444) idejében játszódik, a lány kedvesét cseh rablók ölik meg. Azt ma már nehéz lenne megállapítani, hogy Centurio ismerte-e Filippo Buonaccorsi művét. Mindazonáltal ez a példa jól mutatja, hogy az egri nő vitézségének motívuma már jóval az 1552-es ostrom előtt felbukkan az irodalomban.

Lőkös Péter

A magyar–horvát kapcsolatok történelmi előzménye*

A Zrínyiek várából, fészkeből jövök, ahol a Zrínyiek csúcspontjukat, zenitjuket érték el, ugyanakkor ott várt rájuk, ott leselkedett a vég is. Valójában maga a téma is a Zrínyiekhez kapcsolódik, nevezetesen Frangepán Zrínyi Anna Katalinhoz.

Ha valaki a Zrínyi nemzetség bármely tagjáról kíván szólni – amely nemzetség bizonyára a horvát történelem legnagyobbja és legismertebbike –, fennáll a veszélye, hogy a részletekben hiányosságok merülnek fel és nem a teljes körű ismeretek kerülnek bemutatásra. Ezen nemzetség tagjai, a történelmi körülmények következtében a XVI. századtól kezdődően tevékeny részesei voltak a közös horvát-magyar történelemnek, különösképpen annak politikai, hadtörténelmi és kultúrtörténelmi vonatkozataiban. Amikor személyekről van szó, mint pl. Zrínyi Katalinról – a horvátok férje után nevezik így –, vagy Frangepán Katalinról, akkor a kérdés még nehezebbé és izgalmasabbá válik, mivel származásánál fogva egy másik neves horvát nemesi család sarja, nevezetesen a Frangepánoké. Frangepán Anna Katalin trzsácsi II. Frangepán Kristóf Farkasnak, a határőrvidék kapitányának, a török elleni harcok parancsnokának és harcosának leánya volt. A Frangepánok egyik várában, Bosziljevóban 1625-ben született, s gyermekkorát Karlovácon, azaz Károlyvárosban, töltötte, amely abban az időben kizárólag katonai városnak volt tekinthető, amit a török elleni védelem céljából 1579-ben alapítottak. A város Károly főhercegről kapta a nevét. A leányiskoláiról és képzéséről szinte semmi adat nem áll rendelkezésünkre.

Putni tovarnš (Útitárs) című imakönyvével írói képességeiről tett tanúbizonyságot. A könyv Velencében, 1661-ben került ki a nyomdából, s most jelent meg ismét faximile kiadásában. Realitás mondható az a feltételezés, hogy Frangepán Anna Katalin minden bizonyosan olyan képesítést kapott, amilyenben a kora európai főnemesi család leányai részesültek. Több nyelvet is elsajátított, a horvát mellett a németet, a magyart, az olaszt és a latint is. 1641-ben ti-

⁴² A fordítást közli: *Zlinszky Aladár*: Arany balladaforrásai. In: *ItK.* 10 (1900). 279–280. old.

⁴³ *Vö. uo.* 275.; 280–281. old.

* A XXXIII. Honismereti Akadémián elhangzott előadás szerkesztett szövege. (Szerk.)

zenhat évesen Zrínyi Péterhez adják férjül, s már házasságának első éveitől kezdve tevékeny részese a hatalmas Zrínyi birtokok irányításának.

Meg kellene említenünk, hogy a Zrínyi testvérek, (*Miklós*, Csáktornya 1620 – Krsani erdő 1664; és *Péter*, Verbőc 1621 – Bécsújhely 1671) korán árvaságra jutottak, ugyanis apjuk, Zrínyi György, Pozsonyban 28 éves korában, 1626-ban elhalálozott. Azzal a gyanúval is élhetünk, hogy megmérgezték. A Zrínyi testvérek Grazban és Nagyszombatban a jezsuitáknál járnak iskolába, majd ezt követően a fivérek 1636-37-ben Szenkvicz kanonok kíséretében Itálián át utazva kiegészítik tanulmányaikat. Rómában fogadja őket VIII. Orbán pápa, aki nekik ajándékozta *Poemata* című verseskötetét. Horvátországba való 1637-es februári visszatértükkor a két testvért nagykorúvá nyilvánítják, ami egyben a hatalmas birtokok átvételének terheit is jelenti, amelyek a Murától a tengerig értek, egy részük magyarországi területen feküdt. A testvérek 1649. június 19-én a zágrábi káptalan előtt szétosztják egymás közt a birtokokat. Miklós kapja az északi horvátországi, valamint a Zala, Somogy és Baranya megyei birtokokat, Péternek a közép horvátországi és a tengerparti részek jutnak. Az osztozkodást követően Miklós főként Csáktornyán, míg Péter és Katalin Ozaljban tartózkodott. Mint a hátrahagyott leveleiből kitűnik, a Zrínyi testvérek egyéb birtokaikon is szívesen tartózkodtak, így természetesen Csáktornyán is, ahova Miklós halálát követően átköltöznek.

Frangepán Anna Katalinnak négy gyermeke született, három leány és egy fiú. A legidősebb, *Ilona* vívott ki közülük legnagyobb dicsőséget, hősiességet, aki legelőször I. Rákóczi Ferenchez ment férjhez, majd annak elhalálzásával Thököly Imréhez. Zrínyi Ilona, az ősi Frangepán-Zrínyi fészekben, Ozalj várában született 1643-ban, a halál a törökországi Nikodémia városában, 1703-ban, február 18-án érte utól. *János Antal* nevű fia vélhetően 1651-ben Ozaljban született és 1703-ban halt meg egy grazi tömlőben. Másik leánya, *Judit Petronella* 1652-ben született és klarissza nővérként halt meg Zágrábban 1699-ben, míg harmadik leánya, *Zora Veronika Auróra* 1658-ban született valószínűleg Ozaljban. A legkisebb leány, *Zora Veronika Katalina* anyjával Csáktornyán esett fogságba, amit a császáriak 1670. április 14-én körbezártak, és alaposan kifosztottak. Innen 1670. június 15-én Grazba kísérték az anyát és a lányát, majd elvették anyjától gyermekét és Klagenfurtban egy szerzetesrend kolostorába zárták. Az orsolyák rendházában Konstancia néven nővérként buzgólkodott egészen 1735-ig, haláláig.

Judit Petronella kivételével, aki korán a szerzetesi életet választotta, az összes többi gyermek a szülők sorsa teljesedett be. A kiváló képességű János hét nyelven beszélt. Már az ösztöskövés első időszakától kezdődően XI. Lajos királlyal folytatott tárgyalásokat, az azt követő, bécsi udvarral történő tárgyalásokon már túszként vett részt. Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc Kristóf bebörtönzésével, majd elfűlésével és lefejezésével tisztként különös felügyelet mellett császári szolgálatban állt. Egy időben Ilonával és annak második férjével, Thököly Imrével folytatott Bécs nevében tárgyalásokat. A bécsi udvar ellenőrzése alól sohasem tudott kibújni. Saját kárára mindvégig hű maradt az udvarhoz és a császárhoz, bár módjában lett volna Ilona nővére és Thököly sógora oldalára állni. Mégsem tette. Bécs 1683-as török ostromakor árulás vádjával elfogták, és minden bírósági ítélet nélkül bebörtönözték. Húsz éves oberhauseni, rottenburgi és grazi raboskodás után Schlossberg várában, 1703. november 11-én halálozott el. A bécsi udvar Lipóttal és Lopkovitzsal az élen – ez utóbbi kedvenc mondása szerint: „amíg a Zrínyiek közül csak egy is él, addig a császárnak nem lehet nyugta” – Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc Kristóf (1671. április 30.) lefejezését követően minden erőt megragadott, hogy ezen család tagjainak kezén lévő birtokokat mind megszerezze.

Zrínyi Ilona 1666-ban I. Rákóczi Ferenchez, a leghatalmasabb és leggazdagabb magyar főúrhoz, erdélyi fejedelemhez, a bécsi udvar ellenzőjéhez ment férjhez, majd annak halálával Thököly Imre, a magyar felkelők vezérének felesége lett és életét teljes egészében a bécsi udvarral való szembeállásnak szentelte. Már a kezdetektől részt vett a bécsi udvar elleni összeesküvésben. Erről beszédesen vall két ránk maradt levele, amiket 1670. április 20-án írt Szerencs várában. A levelek, tartalmukat tekintve majdnem azonosak. Egyiket apjához, Zrínyi Péterhez, másikat anyjához, Katalinhoz intézi. A levelekből kiviláglik, hogy számukra teljesen világossá vált a francia és a lengyel segítségben való bizodalomuk, valamint, hogy apjuk, Zrínyi Péter Bukovácski Frányó nevű kapitányát 1669. november 12-én elküldte a török szultánhoz Isztambulba. Bukovácski Isztambulban tárgyalt a szultánnal, azonban a görög tolmács mindezt jelenti az ott tartózkodó bécsi nagykövetnek. Tehát Bécs már az első lépéstől mindenről ér-

tesült. Később Bukovácski három levelét elfogják. Valamikor úgy tanultuk a történelemben, hogy a Zrínyiek és a Frangepánok versengve mentek egymást feljelenteni a bécsi udvarba. E mögött azonban ez is áll. Mivel Zrínyi Ilona nem rendelkezett hírekkel, azt sem tudhatta, hogy az isztambuli küldetés milyen sikerekkel járt, ezért írta az említett két horvát nyelvű levelet, Zrínyi Péternek és anyjának, Zrínyi Katalinnak. Anyjához a levélben többek közt így szól, „Drága Úrnő Anyám! Mi a tartozásunkat drága Apánk-urunk parancsára elővettük. Mindannyian jól vagyunk, csak úgy vagyunk vele, hogy nagyságodtól, sem apánk-urunk felől semmi hír nem érkezik, hogy megtudhassuk, miként jártak a hatalmas török császárnál a dolgok rendezése céljából, úgyhogy zsinórba rendezhetnénk dolgainkat. Ám így, amikor nem tudjuk, mihez tartunk magunkat, sok emberünk a kedvét veszti. Ezért kérem a Mindenható Istent, hogy emberünk útján leggyorsabban tudassátok velünk, aki az török uraságánál tartózkodik, a dolgok felől.” Tehát követi úton jelentsék, hogy milyen eredménnyel jártak a tárgyalások. A nevét így írja alá: Zrínyi Ilona. A horvátoknál neve jelenként fordul elő, tehát nem Zrínyi Ilona, és nem is Zrínszki Ilona, hanem Zrínyi Ilonaként írja alá a nevét horvát nyelvű levelén.

Sajnos a levél írásának napján Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc Kristóf már Bécsben raboskodtak. Zrínyi Frangepánnal és Rákócziival együtt felkelést robbant ki, azonban a horvátországi és a felső-magyarországi felkelés összhangba hozása nem történhetett meg. Rákóczi nagy sikerrel megkezdte Habsburg-ellenes felkelését. A harcok során elfogatja Lipót császár Starhemberg Rüdiger nevű tábornokát és tíz tisztjét. A bécsi udvar Zrínyitől kéri, hogy vejénél, Rákóczi Ferencnél járjon közre a császári tábornokok és tisztek szabadulása érdekében. Rákóczi a generálist és a tiszteket elengedi, ám a bécsi udvar mindezek ellenére Zrínyi Pétert és Frangepán Ferenc Kristóft halálra ítéli, és kegyetlen módon kivégezteti.

Lipót a szultánnal 1699. január 23-án békét kötött, s a békekötés egyik pontja értelmében Thököly és hívei a szultán alattvalóinak számítottak. Musztafa szultán Thökölyt szövetségeseinek tekintette, Törökországban külön bánásmódban részesítette. Ilonával együtt eleinte Isztambulban éltek, később a kis-ázsiai Nikodémiában, ahol Thököly a tengerparthoz közel szépvillát vásárolt. Zrínyi Ilona 60 éves korában 1703. február 18-án itt halálozott el. Testét a lazaristák templomában temették el az isztambuli Galata elővárosban nyugodott kétszáz éven át. Sírján az alábbi latin nyelvű felirat volt olvasható: „Itt nyugszik a férjiszívű hősnő Zrínyi Ilona, nevét századokon át dicsőség hirdesse, ő volt a Zrínyi és a Frangepán család utolsó dicsősége. Thököly fejedelem felesége, előtte Rákóczi özvegye, aki méltó volt mindkét férjéhez, akit a horvátok, erdélyiek, magyarok és székelyek nagy dicsőséggel dicsőítettek. Dicső dolgai az egész világ előtt ismertek, a sors változó kegyét közömbösen élte meg, a szerencsében és a szerencsétlenségben egyaránt osztozott, hadi sikerekben gazdag volt élete, keresztény békeségben adta át az Úrnak hősi lelkét.” A magyar kormány 1906-ban nagy ünnepségek közepette Kassára hozatta halotti hamvait. Egyidejűleg férje, Thököly Imre és fia, II. Rákóczi Ferenc földi maradványai is hazai földre kerültek.

A Zrínyiek és a Frangepánok nemcsak jelentős politikai és hadi sikereket értek el. A Zrínyiek és a Frangepánok kastélyai, főként Csáktornya és Ozalj, egyben művelődési központok is voltak. Ehhez nagyban hozzájárult a szigeti Zrínyi Subics Miklós hadi dicsősége. Fia, Zrínyi György a muraközi Nedelišće-i birtokán az észak-horvátországi területeken létrehozta az első nyomdáját, ahol 1554-ben kiadják a neves magyar jogtörténész, Verbőczy István Dekretumának horvát nyelvű fordítását. A horvát fordítás szövegét Pergosics János Varasd megyei városi jegyző (1520 körül született – 1559-ben halt meg) ajánlotta fel nyomtatásra Zrínyi Györgynek. A Zrínyiek és a Frangepánok körül irodalmi körök szerveződtek, ami Ozalj és Csáktornya irodalmi köreiként tevékenykedik. A kör legnagyobb sikereihez kétségtelenül az utolsó Zrínyiek és Frangepánok járultak hozzá, akik mindannyian írók is voltak. Zrínyi Miklós *Adriai tengernek sirenaya* című művét Zrínyi Péter 1660-ban ültette át horvát nyelvre és jelentette meg Velencében.

Még mielőtt bármit is mondanánk Zrínyi, vagyis Frangepán Katalinról, mint íróról, meg kell említenünk a lázadó és mártír öccsének, Frangepán Ferenc Kristófnak a nevét, akinek irodalmi alkotásai csak kétszáz év múltán váltak ismertté. Művét Kosztonencsics Iván fedezte fel a bécsi császári és királyi levéltárban, ahol Rácski Frányóval együtt 1870-ben adatokat gyűjtött Zrínyi és Frangepán összeesküvésére vonatkozóan. A bőséges anyag közepette Kosztonencsics egy kisebb köteget fedezett fel Frangepáni Croatiae Conscripta elnevezéssel.

Kiderült, hogy ebben a kötetben kétszáz éven át a XVII. századi horvát költészet egyik legjobb alkotása bújik meg. A mű bécsi és bécsújhelyi raboskodása idején született. Versét Gartlic za časkratiti (magyarul talán így hangozhatna: Virágos kertben időzöm) címmel írta. Frangepán Ferenc Kristóf verse a mai napig sem veszített költői közvetlenségéből és elevevőségéből.

Hasonló sorsot élt meg Zrínyi Anna Katalin. A horvát irodalom korai szakasza legnagyobb íródjének *Putni tavaris* (Útitárs) című imakönyvét, Velencében 1661-ben nyomtatták ki. Emellett ránk maradt egy kézzel írt kódex, amely több verset is tartalmazott, közülük néhány a Zrínyiek hadi sikereit éneklimeg. A másik könyvét a csáktornyai Zrínyi Miklós tragikus halálának szentelte, ez utóbbi csak nemrég került elő. Húsz éve egy Ledić Gerhard nevű újságíró bukkant rá kutatásai során.

Zrínyi Frangepán Katalin neve íródként csak nehezen vált ismertté, mivel a Habsburg Monarchiában, ami a Zrínyiekhez kötődött, azt mind a feledés homályába kívánták süllyeszteni.

Zrínyi Katalin egyetlen könyve a *Putni tovaruš*. Annak ellenére, hogy a Zrínyieket és a Frangepánokat a császári akarat szerint elveszejtették, két utólagos kiadást mégis megélt. Rövidített változatban ugyan, szembetűnő népszerűségének köszönhetően a *Putni tovaruš* Ljubjanában, 1687-ben és 1715-ben is megjelent. Sőt, a XVIII. században Szusnyik Frányó nevű jezsuita – a nagy latin-horvát-német-magyar nyelvű szótár, a *Lexicum latinum* szerzője – imakönyve első címéül a *Put va nebo* (Mennyországba vezető út) adta, majd Katalin imakönyvének nagy népszerűsége következtében a későbbiekben *Putni to varuš*-ra városra változtatva jelentette meg. Sušnik Franjo jezsuita volt, Pécssett tanított. A magyarországi horvát gyerekek a Népismeret című tankönyvben többek között róla is tanulnak.

Zrínyi Anna Katalin a horvát költészet újjászületése korában alkotott, abban az időben, amikor több jezsuita és pálos szerzetes író, szónokok, írók és lexikográfusok éltek és alkottak. Többek között Krajčević Miklovus, Habelic Juraj, Milovec Boldizsár és Belostenec Ivan – néhány kevésbé jelentős név, akik a török által el nem foglalt Horvátországban irányították a szellemi élet egészét. Ezért a XX. század irodalomtörténészei elkezdtek a *Putni tovaruš* imakönyvet tanulmányozni, észrevéve az akkori kor imakönyveinek különbözőségeit, feltéve maguknak a kérdést, vajon mi motiválta Zrínyi Frangepán Katalint írásra, valamint arra, hogy a meglévő imakönyvek mellett megjelentesse *Putni tovaruš* című imakönyvét.

Vizsgálva az imakönyv szerzőjének költői munkásságát arra a következtetésre jutunk, hogy elválaszthatatlan a horvát, barokk-irodalom fejlődésétől, különösen az ozalji-csáktornyai Zrínyi-Frangepán irodalmi körtől. Amikor erről beszélek, a kérdések között – bár itt irodalomról van szó – a politikai szempontok sem elhanyagolhatók. A téma alapjának a Zrínyiek a császári udvar politikájával szembeni elégedetlensége tekinthető. Abban a pillanatban, amikor a Zrínyiek szembesültek azzal a jelenséggel, hogy immár másfél évszázada, s – különösen a szigetvári Zrínyi Miklós halálát követően – valamennyi Zrínyi a török elleni és az európai csatatereken esett el, s ugyanakkor Horvátország és Magyarország politikai helyzetében a holtpontról nem történt elmozdulás, feltették maguknak a kérdést: hogyan tovább? A kérdést elsőként nem az udvar tette fel, mert ez abban az időben elképzelhetetlen lett volna, hanem a harmincéves háború során szerzett tapasztalatok alapján Zrínyi Miklós bán, a Szigeti veszedelem című eposzában.

Zrínyi Katalin imakönyvének írásakor ugyan nem írt verses énekeket, művét azonban mégsem vizsgálhatjuk korától függetlenül. Míg Miklós és Péter naponta szembesülnek a császári tisztek és katonák zabolátlan viselkedésével, Katalin észrevételezi, hogy nem áll rendelkezésre elegendő horvát nyelvű könyv. Bevezető soraiiban felpanaszolja, hogy a világi nyelvek közül a legkevésbé horvát nyelven vannak nyomtatott könyvek. Hogy ezen hiányt pótolni lehessen, Katalin a horvát és szlovén uraknak és mindkét nem főrangú embereinek lelki felüdülésként ajánlja a *Putni tovaruš Duxitinerarium* című imakönyvét. Katalinnak ezen szellemi és írói aktivitása a Zrínyiek és Frangepánok hagyományából fakad. Ne feledjük, hogy a Zrínyiek Szent Ilona kolostorába pálosokat, valamint, hogy Zrínyi Miklós bán és költő Csáktornyán 1659-ben ferenceseket hozatott, akiket fia, Zrínyi Ádám is támogatott. Zrínyi Ádám alvezredesként, a török elleni nagy háborúban Slankamennél 1691-ben életét veszti. Hátulról érte a golyó, s a mai napig fennáll a gyanú, hogy esetében politikai gyilkosságról van szó.

Mit is jelenthet valójában Zrínyi Katalin *Putni tovarus* című imakönyve? A horvát imádságokról szóló irodalom egyedülálló, tartalmát és szerkezetét tekintve sajátosnak mondható. Az imakönyv teljes címe, horvátul, magyarra fordítva így szól: *Útitárs sok szép új és vallásos imával, amelyet németről horvátra fordítottam én, Frangepán Katalin grófnő, Zrínyi Péter felesége. Most jelenik meg elsőként nyomtatásban, sok vallásos embernek hasznára és barátjául szolgálhat. A Benedek-rendiektől jóváhagyva.*

A *Putni tovarus* Velencében 1661-ben jelent meg, s egy évvel korábban, ami Katalin előszavából is kiténik, ugyanis a zárószakaszban így ír: Készült Ozalj várában augusztus 1-jén az 1660-as évben. Az imakönyv eleji ajánlása azonban nem szól sem egyházi, sem világi személyhez, hanem a mindenható Istenhez, az Egek és a Föld teremtetőjéhez. Katalin a Boldogságos Szűzanyához e szavakkal fohászkodik: a Szentháromságtól kiválasztotthoz, az Ég és a Föld megtartójához és megkoronázott királynőjéhez, Szűzanyához, Máriához, Isten anyjához, az én kegyes patrónámhoz fordulok. Ezt követi a kalendáriumi rész illusztrációkkal ellátva, valamint a hónapok latin és horvát nyelvű elnevezései. A *Putni tovarus*ban első helyen feltüntetett ének különös figyelmet érdemel, amit „mindenkihez, aki olvasni fogja ezt a könyvecskét” – címmel látott el, így hangzik:

*„Az ember ezen a földön
Isten kezétől teremtve nemes lelket adott néki
földi mennyország közepette,
hogy itt úgy járjon-keljen,
úgy éljen és utazzon,
hogy halálában igaz legyen,
majdan a mennyben uralkodjon.
Mert az Isten sok gyalogutat teremtett, sok utat és módozatot,
hogy azon az emberek küszszanak, csúszszanak,
és az égi hazába jussanak. Ezért vannak könyvek, s írárok,
rendeletek és törvények,
hogy az, aki betartja őket, örök örömben részesüljön.
Az első utak könnyűek,
bűn természetétől vezéreltek,
ámde mostanra benőttek mind,
mint az erdő, ahogy fű lepi el.
Nem lehet a mennybe menni
pásztor és vezér nélkül,
ezt tették a súlyos vétkek,
akik rossz útra térítenek.
Melyek az igazi utat rejtve tartják,
melyről Jézus szólt a keresztfán,
felajánlva bűnösnek,
ki nála dolgát keresi.
Térj meg, óh, ember, térj meg, mert ezídiglen
sokat vétettél, óh, te bűnös, élted gyarló volta,
térj le végre a bűnös útról, óh, felmagasztalásban remélj,
és térj le róla, térj le nyomban örökös elveszejtésedtől.
Ezt biz társul és vezérül szeretettel felajánlom,
aki téged rossz jártadban
megakadályoz, higgy szavamnak, ne bántalmazd őt,
művét ne firtassad, hanem méltón tiszteld,
hogy tested is egészséges legyen.
Az igazat meg kövesd nyomban,
istenfélőn őt kövessed,
ő nyújt támaszt néked,
egészségben, értem imádkozzál.”*

A *Putni tovaruš* nem bővelkedik versekben, ám Szent Borbálához, a haldoklók és katonák védőszentjéhez, Katalinhoz egy-egy imafohászt szentel, és himnuszt is ír *Azon Szent Borbála himnusza* címmel. Zrínyi Katalin a himnuszt egy korábbi horvát imakönyvből kölcsönzi, nevezetesen Krajačević Miklovus Molitvena knjižica imakönyvéből, azon kiadásból, amelyet a Krisztus kinszenvedése és halála testületnek, annak szellemi testvére Milovec Boldžar, a jezsuita neves horvát szónok Cicero Croaticus kétszer, 1663-ban és később adott ki, aki egyébként Nádasdi Ferenc grófnál missziót teljesített Magyarországon. *A népi vallásos élet napi szükségleteinek kielégítésére* közös címmel Molitve čez den k sakomu vrimenu i potribe prikkladne (Mindennapi imádságok, amelyek minden időben és alkalomkor szükség szerint kielégítésre szolgálnak) látott el. Köztük található többek között ez is. A szárazság idején eső meghozatalára mondott imádságok, vagy az esős időben az ég kitisztulására szolgáló ima, illetve a jó termésért mondott imádság. Az imakönyv befejező részében a halottakért mondott litánia és az utazókért való szentmise található.

Katalin előszavában hangsúlyozza, hogy ezen könyvecske anyagát számos erényes német énekből és nyomtatott műből kölcsönözte. Az elvégzett sztratifikáció során bebizonyosodott, hogy Katalin imakönyve horvát imakönyvekből is kölcsönzött műveket. A *Putni tovaruš* imakönyv stílusjegyeit tekintve beleillik korának barokk irodalmába, s abban méltó helyet foglal el, míg nyelvezetét tekintve azon írók sorába tartozik, akik a horvát irodalomtörténetben az ozalji, csáktornyai kör tagjaként váltak ismertté. Sokáig tartotta magát az a nézet, miszerint Zrínyi Katalin a Sibila nevű jóskönyv szerzője lenne. Ez a feltételezés abból adódott, miszerint a könyv belső borítóján Katalin autogramja szerepel, Frangepán Katalin Zrínyi grófnő bejegyzéssel.

Figyelmet érdemel még egy bejegyzés, ami jelzi a kort, amelyben fogantatott, ez pedig így szól: „Csáktornyan 1670. április 2-án”. Eszerint abban az időben keletkezett, amikor a Zrínyiek és a Frangepánok köre szorult a hurok, amikor Lipót császár Zrínyi Pétert felmentette a báni tisztség alól, és 1670. március 29-én kiadta ellene az elfogató parancsot, vérdíjat és jutalmat ajánlva: „Mindenkí megkapja a császári és királyi jutalmat, aki őt, Zrínyit élve vagy halva a kezembe adja.”

A Zrínyi örökségű Sibila című könyv gazdagnak tekinthető, bár sokáig ismeretlen volt. Először Ivánčan Ljudevit hívta fel rá a figyelmet, aki 1901-ben először említi. Ma a neves zágrábi érseki Metropolitana könyvtárában található, azonban a Sibila nem tekinthető sem Zrínyi Katalin, sem Zrínyi Péter eredeti művének. A Sibilla valójában a magyar Fortuna 1594. évi kiadásának a fordítása, amely a német nyelvű jóskönyv, a *Das weltlich Loosbuch Jörg Wickram* alapján íródott. Kezdetben úgy hírlett, hogy Katalin fordította horvátra, később pedig elterjedt az a nézet, hogy Zrínyi Péter fordította, ma viszont úgy tartjuk, hogy a Sibilat a Zrínyiek csáktornyai udvara számára Zrínyi Péter valamelyik íródeákja fordította.

Mindazok, akik eddig Zrínyi Katalin *Putni tovaruš* imakönyvét tanulmányozták, nem térhettek ki a feltételezés alól, miszerint Zrínyi Katalin maga után hagyott némi irodalmi nyomot. Ezt az előérzetet ezelőtt húsz éve be is igazolta Ledi Gerhard horvát újságíró, aki rábukant egy kódexre, amely Zrínyi Katalin számos, eddig ismeretlen verseit tartalmazza. A kódex teljes terjedelemben mindmáig nem jelent meg, azonban bizonyítékul szolgál Katalin kivételes költői és írói képességeiről. Különös figyelemben részesülnek az alábbi versek: „Csengics aga elveszejtéséről” szóló ének, (Csengics – akinek seregét Zrínyi Péter veri szét – bosnyák aga volt, aki betört Horvátország területére). A másik „Fekete fehér szívemnek”, avagy „Zrínyihez”. A Zrínyihez címzett ének Katalin alkotói képességét bizonyítja, de irodalomtörténeti és tartalmi motívumait tekintve is fontos. Ez az ének nem más, mint Zrínyi Miklós nemes bán, államférfi és hadvezér, valamint a jeles költő költői nekrológja.

Zrínyi Katalin korának kivételes egyénisége volt. Már az összeesküvés kezdetekor tárgyalásokat folytatott a francia király megbízottjával. Ez volt az oka annak, hogy a császári udvar az értelmes asszony ellen a legkegyetlenebb módon járt el. A grazi dominikánus rendházba vitetik, ahol betegségtől elgyötörtén 48 éves korában elhalálozott. Irodalmi munkáinak kevés száma és csekély kutatottsága ellenére a korai horvát irodalom legkitűnőbb írói közé sorolhatjuk.

Fordította: Frankovics György

Bartolič Zvonimir